folk/ed. Derg, 2021; 27(4)-108. sayı
DOI: 10.22559/folklor.1894

Araştırma makalesi/Research article

Metinlerarasılık Bağlamında Anadolu'dan Avrupa'ya Âşıklar ve Anonim Eserler*

Minstrels from Anatolia to Europe and Anonymous Works within the Context of Intertextuality

Pınar Tekin**
Füsun Ataseven***

Öz

Bu çalışmada Anadolu topraklarında yüzyıllardır süregelen ve Avrupa kıtasına uzanan âşık/âşıklık geleneğinin çeviribilim ve metinlerarasılık bağlamında özelliklerini ortaya koymayı hedeflemekteyiz. Ait olduğu topraklardaki kültürün şekillenmesinde önemli bir role sahip olan âşıklar, bulundukları yörenin ve halkın temsilcisi olmakla birlikte aktarmacı rolü de onları başlı başına dönüşümün/çevrimin bir öğesi kılar. Nitel araştırma yöntemi çerçevesinde doküman/eser analizini

Geliş tarihi (Received): 08-06-2021 – Kabul tarihi (Accepted): 25-09-2021

* Bu makale, yazarın Prof. Dr. Füsun Ataseven danışmanlığında yazdığı "Çeviri Bağlamında Anadoluya Özgü Anonim Eserlerin Etnometodolojik Yöntemlerle İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim Doktora Programı. ptekin@yildiz.edu.tr. ORCID 0000-0002-1664-9440

*** Prof. Dr. (Emekli), Yıldız Teknik Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Mütercim Tercümanlık (Fransızca) Anabilim Dalı, (Yıldız Technical University, Department of Western Languages and Literatures, Department of Translation and Interpretation (French),fusunataseven@gmail.com. ORCID 0000-0003-4204-7600

kullandığım bu çalışmada, Anadolu ve Avrupa'da yer alan âşıkların sahip olduğu farklı kimlikler ve eserler çeviribilim bağlamını benimseyerek metinlerarasılık çerçevesinde karşılaştırmalı şekilde seçilmiş örnek metinleri Gerard Genette'in metinler arası gerçekleşen her tür ilişkiyi tanımladığı metinselaşkınlık başlığı altındaki metinlerarasılık ve anametinsellik kavramları temelinde ele alarak çeviribilim bağlamında yorumlamaya çalıştık.
Anahtar sözcükler: *metinlerarasılık, müzikleraraslık, âşıklar, dönüşüm, çeviri*

Abstract

In this study, we aim to reveal the characteristics of the minstrel tradition, which has been going on in Anatolia for centuries and extending to the European continent, within the context of translation studies and intertextuality. The minstrels, who have an important role in shaping the culture in the lands they belong to, are the representatives of the region and the people they live in, and their role as a quoter makes them an element of the transformation/cycle. The minstrels, who are the mediators of Anatolian civilizations and rich works blended with the migrations they received from both the east and the west for centuries, are almost central in the context of intercultural interaction, as well as many ideas and art concepts produced and developed during this time, and the richness of cultural transformation is the focus of the research. In this study, in which I used document/work analysis within the framework of the qualitative research method, the different identities and works of minstrels in Anatolia and Europe adopted the context of translation studies and selected sample texts comparatively within the framework of intertextuality under the title of transtextuality, where Gerard Genette defines all kinds of relationships among texts. We tried to interpret it in the context of translation studies by taking it on the basis of these five concepts (intertextuality, hypertextuality, paratextuality, architextuality, metatextuality).

Keywords: *intertextuality, intermusicality, minstrels, transformation, translation*

Extended summary

Introduction and purpose: The ongoing cultural contact in Anatolia is one of the most important features in terms of the mixing of the culture with each other and the positioning of the Anatolian communities, who maintain their connection with other cultural groups in the past and present. Historically, the Anatolian lands have hosted different civilizational communities and with each new settlement or when existing factions return, it has a wealth of location and resource advantages sufficient to justify the effectiveness of rebuilding old cities. For centuries, civilizations have gained momentum in order to survive not only by what they produce within the order in their lands, but also from trade, migration and wars that extend to the countries within reach. With the aim to enlighten this cultural transformation and intercultural interaction through the works of music and the tradition of minstrelsy, this study analysed first the emergence of minstrelsy (âşıklık) in Anatolia

and its equivalent terms in different countries of Europe, specifically, within the context of translation studies. The main aim of this study was to scrutinize the similarities and differences of these traditions and to reveal the characteristics of the centuries-long tradition of minstrelsy (âşıklık) in the Anatolian territory within the context of translation studies. Minstrels who have an important role in shaping the culture in the land to which they belong, are the representatives of the region and the people they live in, and the role of the quoter makes itself an element of transformation / translation in itself. In this study, the different identities and works of the âşık/minstrels in Anatolia and Europe were compared within the framework of intertextuality and selected texts were examined on the basis of Gerard Genette's transtextuality theory.

Literature review: Within the context of this study, one of the important issues that were observed could be the fact that the first source of folklore products reached in the world since the 15th century is the works of the people in Anatolia and Europe. This study analysed that the common feature of these people, albeit in different and distant lands, is that their folk songs are unifying, developing, expressing common feelings and reinforcing the sense of unity in the lands they belong to. The tunes and the words belonging to those melodies that reflect the period in which they are performed in every period of time experienced by the society dominate the permanence of the works. These works of art, which we can exemplify in some cases as a lament, a lament that is for the lost loved ones, or a turku for the inequality of order in life, and sometimes a lullaby for a baby, are the most obvious form of transformation, translation and cultural mobility. There is an infinite bond that these prehistoric traces, which bear the most indelible traces of cultures, and the foundations that form the identity of civilizations, survive the previous ones. Moreover, as the person strengthening this bond, the transponders of the works play an important role. Among these mediators or quoters, those who make it possible to observe the movement and transformation in their simplest form, come across with the definition of "âşık" in Anatolia. The "âşık's", who reflect the period they belong to and who are the travelers of some kind of history, have been named with various titles in the societies of different geographies in Europe and have been representative of different fields**.**

Methodology: It can be said that the point that brings intertextuality together with anonymous works is that the owner of the work is not known and that it comes to life again and again with each performer. This study observed certain changes and it has been inevitable that these works, which showed certain changes even according to the region in which they are handled, have intertextual elements.

Başgöz (1968), who argues that minstrels (folk poets) will change according to the environment they live in, implies instead of saying that the language will differ according to the region they live in and that each of them has a clean language. It is necessary to interpret Turkish with concrete data over the records.

Just like in a palimpsest text, it is also a situation where the first source is unknown, but each layer creates a separate mosaic with the change of performers and the performed regions, and the melodic harmony reflected in the lyrics is reflected in the different layers of lyrics. In other words, in texts containing folk songs or lyrics can be expressed.

Another work that was shown as an example of a similar harmony is the different versions of the Bosnian ballad "San usnila Hasanaginica" in Albert Bates Lord's (1995) book "Singers Resume the Tale" and its translation by Adem Koç (2007). Based on the above statement, this study scrutinized stylistic transformations and references similar to Anatolian folk songs, in which these narratives take on different layers, and to the folk tale style that emerged with the translation of the narrative and masnavi into Turkish.

Result and conclusion: Within the lights of findings through intertextuality terms and anonym works of folklore, vicious cycle of cultural transformation was obvious in the selected texts. It can be highlighted that folklore is present in every society as a form of communication that includes both traditionality and anonymous qualities. While building the culture locally, it is a universal mind product with its similarities in distant lands. Folklore (Halkbilimi), which has a function that gains momentum in parallel with the values and order of the people and strengthens the society with this feature, provides an escape from the imposed values. In the context of its cultural and artistic values, it has continued its existence in music with its unique way of expression in every period. Minstrelsy, one end of which extends to Central Asia and we encounter in different parts of Europe, has undoubtedly been a leading element in the development of folk culture within a dynamic structure. Considering the textuality of the works performed by minstrels, whose examples we can come across with their deep-rooted tradition, we come across examples that are layered on top of each other and changed by articulation. Many factors such as changing social conditions, environment and cultural values also change the language and thus the works performed by the minstrels. This study revealed that in this process of change, the textual relationship between the works, whether it is "The Turkus of the 'Âşık's', " or "The Ballad of the Minstrels", is in a constant state of motion.

Giriş

Yüzyıllar boyunca kültürlerin şekillenmesinde büyük rol oynayan âşıklar, âdeta bulundukları toprakların halkının sesi olmuş, ait olduğu bölgenin toplumsal olaylarına ışık tutarak kültürlerin vazgeçilmez parçası olmuştur. Yaşadıkları halkın dokusunu şekillendiren şiiryerini genellikle saz eşliğinde icra eden bu sanatçılar, eserlerinde çoğunlukla doğa, aşk, kahramanlık, vb. temalara yer vermiştir. Kendine özgü geleneği olan âşıklık, belirli bir düzene uyarak süregelen kurallar bütününe sahiptir. Orta Asya'dan Anadolu'ya ve Avrupa'ya kadar uzanan bu gelenek, hüküm sürdüğü toprakların konumuna ve zamanına bağlı olarak değişim göstermektedir.

Aktaran kimliği ile âşıklar, sözlü geleneğin dönüşümünde ve çevirisinde aktif rol oynamaktadır. Çağının siyasal ve sosyo-kültürel konularında halkın tercümanı görevini üstlenerek toplumun duygu ve düşüncelerinin de aktarıcıları rolünü de üstlenmektedir. Kendi gelenekleri dâhilinde aktardıkları eserlerin yalnızca kendi ürünleri olmayıp geçmişten gelen "usta" âşıkların eserlerini de icra etmeleri, bu eserlerin çeviri bağlamında birer dönüşüm örneği olarak yer aldığını düşünebiliriz.

Benzer şekilde, yüzyıllardır sürdürülen geleneğin ürünü olan eserler de icracısı tarafından dönüşüme uğratılarak ait olduğu zamanın özelliklerinden farklı katmanlara bürünerek halkın karşısına çıkmaktadır. Bu yönüyle eserin biçemsel anlamsal ya da izleksel dönüşümü ile ortaya çıkan katmanları yapısal ve anlamsal açıdan çözümlenmesinde yine bir çeviri odağında metinlerarasılık ilişkisinin görülmesini sağlamaktadır.

1. Anadolu'da Âşıklar

Anadolu'nun sözlü kültürünü ve Türk Halk Edebiyatının yüzyıllardır en önemli temsilcisi olarak karşımıza çıkan âşıklar, hiç şüphesiz kültürlerarası etkileşim dahilinde ortak belleğin oluşmasında önemli role sahiptir. Âşıklar, yalnızca çağının olayları ve durumları bağlamında halkın duygu ve düşüncelerine öncülükle etmekle kalmayıp köklü geleneği ile de nesilden nesile aktarımın eklemlenerek gelişmesini sağlaması yönüyle önemli bir mirasın taşıyıcılarıdır.

Boratav (1969) "100 Soruda Türk Halk Edebiyatı" kitabında âşık tanımını şöyle yapmaktadır:

> "…Bu kelime ile belirtilen sanatçılar öteden beri kendilerini âşık diye adlandırdıkları için biz bu deyimi kullanmayı yeğliyoruz. Kelimenin halk geleneğinde bir inanışla ilgisini de unutmamak gerekir. Âşık'ın şairlik gücünü ve yetkisini, düşünde kendisine Pirinin sunduğu "aşk bâdesi"ni içmekle ve "ideal sevgilinin" hayalini görmekle kazandığına inanılır. Böyle bir olağanüstü olayla şairlik niteliğini kazanmış sanatçıları daha da kuşkusuz ayırd etmek isteyenler, onları bâdeli âşık, hak âşığı sözleriyle nitelendirirler. Şairliği bir aşk tutkusu ile eşit görme inanışı, türk halk edebiyatına özgü değildir: çok eski çağlardan başlayarak Arapların birçok büyük şairlerini gelenek büyük aşklara bağlar; ünlü hikâyenin kahramanı Mecnûn gibi. Orta çağ batı ülkelerinde de troubadour'lar, "amour courtois" (yüksek soydan bir kadına olan tutku)yu şiirlerine konu etmekle tanımlanırlar; alman orta çağında bu türlü şairlere verilen ad, âşık kelimesinin tam karşılığı olan "minnesönger" (aşk türküsü söyleyen sanatçı)dır" (Boratav, 1969: 21).

M. Öcal Oğuz (1994) ise "âşık" tanımını; "saz çalan, belirli bir usta-çırak ilişkisi bağlamında yetişerek geleneği meydana getiren, atışma yapabilen ve bade içtiğini söyleyen veya en azından bunların büyük çoğunluğunu bünyelerinde toplayan şairleri içine alması gerektiği" şeklinde yapmaktadır.

Resim 1. Anadolu'da Âşıklar: Sivas Birinci Âşıklar Bayramı, 1931
(Kaynak: https://www.egetelgraf.com/kose_yazilari/asik-veyselin-ilk-fotografi/)

Âşıklık, Orta Asya'ya uzanan tarihi ile farklı tanımlara sahiplik etmiştir. Kendine özgü yapısı ile sanatını icra eden bu halk sanatçıları Altay Türklerinde "kam", Kırgızlarda "baksı", Yakutlarda "oyun" ve Oğuzlarda "ozan" şeklinde adlandırılmışlardır (Dağlı, 2018: 12). Tanımının değişmesinde göçebe hayattan yerleşik hayata geçişin etkisi önemli olmakla birlikte, 16. Yüzyılın sonlarına kadar yaygın olan "ozan" kullanımı yerini İslamiyet sonrası "âşık" tanımına bırakmıştır. Bununla ilgili olarak Başgöz (1968), "İzahlı Türk Halk Edebiyati Antolojisi" adlı eserinde şunları dile getirmiştir:

> "…XVI. yüzyıldan sonra ozanlar artık görülmez olur, onların yerini başka bir sanatçı, ozanlara benzeyen bir sanatçı alır: Âşık. Göçebelikten yerleşik hayata geçerek yeni bir toplum düzeninin kurulması, şehir ve kasabaların büyük ölçüde teşekkülü, topluın-içi çatışmalarının çoğalması destan anlatıcısı ozanın yerine âşık tipinin geçmesini hazırlayan en köklü amillerdir. Epik şiirden, günlük hayata yönelen koşmaya geçiş bu suretle olmuştur. Âşıklar kopuz yerine saz çalmaya, epik şiirler yerine yerleşik hayata ait tablolar isteyen halka koşmalar söylemeye başlamışlardır. Koşma sağlam bir şiir yapısı olarak XVI. yüzyıldan sonra görülmeye başlar. Antolojimizde halk şairi adını vereceğimiz âşıklar bu gelişme sonunda meydana çıkmış, eserlerini vermiş ve günümüze kadar yaşayagelmiş sanatçılardır" (Başgöz, 1968: 2).

2. Avrupa'da halk ozanları: Minstreller

Âşık geleneği çok eski yıllardan günümüze uzanan ve halkın içinden evrilerek bugün bile değerini koruyan bir konuma sahiptir. Destanları, şiirleri ya da bir efsaneyi çeşitli müzik aleti aracılığıyla halka taşıyan adeta sanayi/teknoloji dönemi öncesi dünyanın iletişim aktörleri görevi görmüşlerdir. Bilinen en eski döneminin orta çağ olduğu âşıklar, Avrupa'da

karşımıza "minstrel" olarak çıkmaktadır. Minstrel'ler, aşk ve kahramanlık olmak üzere iki ana tema üzerinden müziğini icra etmektedirler.

Resim 2. Minstreller: https://www.britannica.com/art/minstrel

Rönesans dönemi ortalarına kadar (15. yüzyıl sonlarına doğru) sokak sokak gezerek müziğini sevilerek icra eden gezgin minstrellerin yerini daha çok saray halkına, soylulara hitap eden *troubadour*'lar almıştır. Avrupa'da yaygınlaşan soylu ve saraya özgü aşk ifadeleri özellikle 11. yüzyıl provençal şiirlerinde ortaya çıkarak saraya özgü minstrellerden Fransız geleneği olarak bunun ardından Alman "Minnesanger" olarak yayılmıştır (Hunt, 2005)

Resim 3. Trabadourlar: http://www.midi-france.info/1904_troubadours.htm

Troubadour'lar oksitan lirik şiir icracısı olarak orta çağ sonlarında ortaya çıkmakla birlikte, sözcüğün etimolojik kökeninin eril olması sebebiyle kadın icracıları genellikle "trobairitz" olarak anılmıştır. Ortaçağ Britanya kültüründe *bard* (ozan) olarak soylular tarafından ataları anmak ve efendinin kendi eylemlerine övgülerde bulunmak üzere iş verilen kişilerdir (Jones, 1961). Minnesang, 12 yüzyılda Almanya da filizlenen ve 14 yüzyıla kadar devam eden lirik ve şarkı yazma geleneği olarak karşımıza çıkar. Minnesang geleneğini icra eden kişiler Minnesanger olarak adlandırılmaktadır.

Resim 4. Minnesanger: http://www.trob-eu.net/en/minnesanger.html)

Skomorokhs, satirik şarkıları soytarı maskesi ve kıyafeti ile icra eden slav soytarılardır (Koskoff, 2008). Kobzary ve Lirnyky olarak tanımlanan Ukraynalı ozanlar ise kobza ya da bandura adı verilen çalgı ile müziklerini icra eden genellikle görme engelli kişilerdir. Guslar(i) ise, lauta isimli çalgı ile genellikle taraf adı verilen gruplarda icra eden ve uzun kahramanlık hikâyelerini ya da geçmiş hikâyeleri emprovize eden eski Yugoslavya ve Arnavutluk ülkelerine özgü âşıklardır (Koskoff, 2008). 15. yüzyıl sonrasında toplumdaki değişime paralel olarak bölgenin ya da ülkenin gelişmişlik durumuna göre ya devam eden bu gelenek değişime uğramış ya da tamamen ortadan kalkmıştır. Modern zamanın getirdiği ulaşım ve taşımacılıktaki kolaylıklar âşıkların işlevini de yalnızca bu yeniliklerden nasibini alamayan kesimlerde korumasına yol açmıştır.

Âşıklık geleneğinin ve pratiğinin Anadolu ve Avrupa örneklerinden çok daha farklı şekli ile karşımıza çıkan Amerika'da ise özellikle iç savaş sonrası ortaya çıkan ve beyazların yüzlerini siyaha boyamış halde danslar, müzik ve komik skeçler/şakalar ile siyahilerin teatral tasviri olan minstrel gösteriler öne çıkmıştır.

Resim 5. Christy Minstrelleri. 1847: http://black-face.com/minstrel-shows.htm

3. Anonim eserler ve metinlerarasılık

Metinlerarasılığı uygulamada keşfetmenin ön koşulu, tanımlayıcı bir araç olarak başarılı bir şekilde işlevselleştirilebilen bir tanımdır. Başka bir deyişle, gerçek bir söylem örneğiyle karşı karşıya kalındığında, terim bir şeyi tasnif etmek için kullanılabilir olmalıdır. Bununla birlikte, böyle bir tanım arayışında ve bu alandaki öncü düşünür olarak itibar görmesine rağmen, Rus Biçimci Mihail Bakhtin, kavramın kendisini asla kullanmadığı için uygun bir aday değildir. Metinlerarasılık çalışmalarının doğuşunda katkıları bulunan ve pek çok çalışmanın atfedildiği Fransız kuramcı Ferdinand de Saussure (1974) de dahil olmak üzere, her ikisi kuramcı da, metinlerarasılık alanında daha sonraki çalışmaları mümkün kılan şeylerin bağlantılı doğasına odaklanan dünyanın söyleşimci (diyalojik) bir kavramsallaştırmasını savunmuştur. Bu söyleşimcilik nosyonunun merkezinde, tüm söylemlerin diğer söylemlerden türetildiği görüşü yer alır. Baktin (1984), "Dostoyevski Poetikasının Sorunları" adlı çalışmasında şunu savunur:

> "…sözcük maddi bir şey değil, diyalojik etkileşimin ebediyen hareketli, ebediyen kararsız ortamıdır. Asla tek bir bilince veya tek bir sese yönelmez. Sözün yaşamı, bir ağızdan diğerine, bir bağlamdan diğerine, bir toplumsal kolektiften diğerine, bir nesilden diğerine aktarımında saklıdır. Bu süreçte sözcük kendi yolunu unutmaz ve içine girdiği somut bağlamların gücünden tamamen kurtulamaz" (Bakhtin 1984: 201).

Bakhtin'in bu tanımı ile tüm söylemleri metinlerarası olarak tanımladığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte, Julia Kristeva 1960'larda terimi ilk olarak kullandığından beri, metinlerarasılık yazınsal ve kültürel araştırmalarda baskın bir fikir olmuştur ve neredeyse her kuramsal hareket tarafından ele alınmıştır.

Metinlerarasılığı anonim eserler ile buluşturan nokta, eser sahibinin bilinmemesi ve her icracısı ile yeniden hayat bulması bulmasıdır denebilir.. Ele alındığı yöreye gore bile belirli değişiklik gösteren bu eserlerin metinlerarası ögeleri taşıması kaçınılmaz olmuştur. Anonim eserlerin tanımı itibariyle sahibi ile ilgili bilgi olmaması ve bu eserlerin eskiliği ile ilgili olarak Boratav şunu dile getirmiştir:

> "Anadolu'nun en eski anonim halk şiirlerinden (türkülerinden) bize bir şey ulaşmamış olmakla beraber, ozanların sözlü geleneğinde de Kâşgarlı'nın kitabındaki şiirler biçiminde türkülerin yaşamış olacağını kestirebiliriz" (Boratav, 1969:193).

Âşıkların (halk şairi) bu eserlerin icrasında yaşadıkları çevreye bağlı olarak değişim göstereceklerini savunan Başgöz (1968), dilin bulundukları yöreye göre farklılıkları barındıracağını ve her birinin temiz bir Türkçe'ye sahip olduğunu söylemek yerine kayıtlar üzerinden somut veriler ile yorum yapılması gerektiğini ima eder.

4. Metinlerarasılık – müziklerarasılık

Yazınsal süreç dahilinde metinlerin birbirinden bağımsız düşünülmesi neredeyse imkansızdır. Metin öncesine dayalı bir tecrübenin yoksunluğuna bağlı olarak bilinçli olarak ya da farkına varmadan fikirler geçmiş düşüncelere dayandırılabilmektedir. Bunun sonucu olarak da diyebiliriz ki; metinlerarasılık, metinler arasındaki 'bağ'dır. Bu bağlamda Metinlerarasılık, metinlerin arasında var olan ilişkiyi ve bu ilişkinin boyutlarını açıklama hususunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Kavram bağlamında 'Metinlerarası ilişkiler' sözcüğünü ilk kez dile getiren ve Rus kuramcı Mihail Baktin'in söyleşimcilik kuramından yola çıkarak bu kavramı açıklayan Julia Kristeva'nın ardından, Barthes, Riffaterre, Genette ve Eco gibi birçok dilbilim ve göstergebilimci metinlerarasılığı ele almıştır (Aktulum, 2007).

Kubilay Aktulum (2017), Müzik ve Metinlerarasılık adlı kitabında "en az iki müziksel yapıt, iki şarkı sözü arasındaki alışverişler" için "müziklerarasılık" tanımını kullanmaktadır. Çalışmasında, şarkı sözlerinin de metin örnekleri olduğundan yola çıkarak bu eserlerin metinsel işleyişini kavramak üzere böyle bir yaklaşım sergilediğini vurgulamaktadır. Çeşitli kültürel unsurların izleri sürülmesi de bu eserlerin metinselleştirilmesi ile birlikte ortaya çıkan dönüşümler ile mümkün olmaktadır.

Palimpsest

Türküler - Avrupa'daki karşılığı ile Balad'lar - her ne biçemde olursa olsun, estetik yapıya sahip eserlerdir. Bu eserler farklı şekillerde icra edilebilir ve ilk icrasının belli olmadığı değişik yapılarda da karşımıza çıkabilir. Bu özelliği ile sınırsız şekilde değişime açık olup yorumlamaları arasındaki ilişki kolayca değişebilir. İcracısı her ne kadar yaratıcı olursa olsun, Türkü ve Balad'lar mevcut sözleri ile önceki örnekleri arasında devam eden bir palimpsest, yani özgün metnin etkilendiği ya da kısmen silindiği fakat eski halindeki izlerini korurken, yeniden yazıma veya dönüştürülmeye açık; çok katmanlı bir metin halini almaktadır. Tıpkı palimpsest bir metinde olduğu gibi, ilk kaynağının bilinmediği fakat icracıları ve icra edilen yörelerin değişikliği ile birlikte her bir katmanının ayrı bir mozaiğini oluşturduğu ezgisel ahengin söze, başka bir deyişle türkü ya da "balad"ın sözlerinin yer aldığı metinlere, yansıdığı bir hal olarak da dile getirilebilir.

Benzer bir ahengin örneği olarak dile getirebileceğimiz bir eser de Albert Bates Lord'un (1995) "Singers Resume the Tale" adlı kitabında yer alan Boşnak balad "San usnila Hasanaginica" nın farklı versiyonları ve bunların Adem Koç (2007) çevirisi aşağıdaki şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Hasan Ağa'nın eşi bir rüya gördü
O bir rüya gördü ve rüyasından uyandı
Kızı Melekhan'ı uyandırdı:
"Kızım Melekhan kalk."
Annen hasta oldu
Ve Tanrı biliyor ki tekrar sağlığıma kavuşamayabilirim
Tanrı biliyor ki tekrar sağlığıma kavuşamayabilirim
Çünkü kötü bir rüya gördüm
Brokarım ateşe yakalandı
Bu demektir ki annen ölecek
Sağ tarafımdaki etekler yandı
Bu demektir ki baban tekrar evlenecek

Hasanaga's wife dreamt a dream.
She dreamt a dream, and from her dream awoke.
She awakened her daughter Melećhana:
"Arise, daughter Melećhana,
Your mother has fallen ill,
And God knows that I shall not recover,
God knows that I shall not recover,
For I have had a bad dream.
I have had a bad dream,
That my brocade caught fire.
That my brocade caught fire,
And my skirts on the right-hand side were all burned away.
That my brocade caught fire
Means that your mother will die.
That the skirts on my right side were burned
Means that your father will marry again."
{171|172}

A

Hasan Ağa'nın eşi bir rüya gördü
Rüyasında brokarı ateşe yakalandı
Sağ taraftaki eteklerin hepsi yandı
O bir rüya gördü ve rüyasında çok korktu.
Bu yüzden kızı Melekhan'ı çağırdı:
"Kızım Melekhan çabuk kalk!
Annen hasta oldu,
Ve Tanrı bilir ki tekrar sağlığına kavuşmayacak,
Ve senin baban tekrar evlenecek."

Hasanaga's wife dreamt a dream,
Wherein her brocade caught fire,
Her skirts on the right side all burned up.
She dreamt a dream, in her dreaming she took fright,
So she called her daughter Melećhana:
"Arise quickly, daughter Melećhana!
Your mother has fallen ill,
And God knows she won't recover,
And your father will marry again."

B

Hasan Ağa'nın eşi bir rüya gördü
Rüyasından uyandı,
Daha sonra kızı Melekhan'ı çağırdı:
"Kızım Melekhan uyan!
Kötü bir rüya gördüm,
Rüyamda brokarım ateşe yakalandı
Sağ taraftaki eteklerim ateşe yakalandı
Kızım Melekhan Brokarım yandı
Bu demektir ki annen ölecek
Sağ taraftaki eteklerim ateşe yakalandı
Bu demektir ki baban tekrar evlenecek."

Hasanaga's wife dreamt a dream,
While dreaming she started up,
Then she called her daughter Melećhana:
"Arise, daughter Melećhana!
I have had a bad dream,
Wherein my brocade caught fire,
My skirts on the right side caught fire.
My daughter, Melećhana,
That my brocade caught fire
Means that your mother will die.
That my skirts on the right side caught fire
Means that your father will marry again."

C

Ali Bey'in eşi bir rüya gördü,	Alibeg's wife dreamt a dream,
Bir rüya gördü ve sonra uyandı,	She dreamt a dream, then awoke,
Daha sonra güzel kızı Aykuna'yı çağırdı:	Then she called the maiden Ajkuna:
"Dün gece tuhaf bir rüya gördüm.	"I had a strange dream last night.
Annen kısa sürede ölecek	Your mother will die soon.
Baban tekrar evlenecek."	Your father will marry again."

D

Ali Bey'in eşi bir rüya gördü,	Alibeg's wife dreamt a dream,
Bir rüya gördü ve rüyasından uyandı	She dreamt a dream, while dreaming she started up
Sonra kızı Melekhan'ı çağırdı:	Then she called her daughter Melećana:
"Sevgili kızım Melekhan, annen dün gece hastalandı.	"My daughter, dear Melećana,
Ve Tanrı ve insanlar bilir ki,	Your mother fell ill last night, {172|173}
Tekrar sağlığıma kavuşamayacağım	And God knows, and mortals know,
Çünkü kötü bir rüya gördüm	That I shall not recover.
Brokarım ateşe yakalandı	For I have had a bad dream.
Sağ yanımdaki eteklerim yandı	My (brocade) caught fire,
Brokarım ateşe yakalandı	My skirts on the right side burned up.
Bu demektir ki baban tekrar evlenecek	That my brocade caught fire
	Means that your father will marry again."

Bahsi geçen türkü/balad, Boşnak dilinden aktarıldığı çoklu erek kültür ile devinim içinde yeni bir hal alırken özgün alt katmanlarını da içerisinde barındırmaya da devam etmektedir. Aynı hikayenin farklı topraklarda, farklı toplumlara aktarılması süreci yine metinlerarasılık bağlamında zengin bir kültür bağının da temsili olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elma Hukiç (2017), "Boşnak Baladlarında Türk Halk Kültürü Unsurları" adlı tezinde aynı baladın Türkçe çevirisini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

"Hasan Ağanın Karısı Rüya Gördü
Uykudan sıçrayıp uyandı,
topraktan ayağa kalktı,
ocakta ateş yaktı,
ve ateşte kahve demledi."

Koç'un (2007) çevirisinde "Hasanaga's wife dreamt a dream" cümlesi "Hasan Ağa'nın **eşi** bir rüya gördü" şeklinde çevrilirken Hukiç (2017), "Hasan Ağanın **karısı** rüya gördü" şeklinde ifade etmektedir. Bu bağlamda, aynı türkünün aktarımının yapıldığı kültürün aynı olduğu fakat aktarımda gösterdiği farklılıklar ile de dönüştürümün erek kültürde birden fazla yansıması olabileceğini örneklemektedir.

Boşnak baladın "A" kısmında geçen "*And God knows that I shall not recover*" ifadesini "*Ve Tanrı biliyor ki tekrar sağlığıma kavuşamayabilirim*" şeklinde çeviren Koç (2007), baladın "D" bölümünde geçen (That I shall not recover) aynı ifadenin çevirisini değiştirerek "*Tekrar sağlığıma kavuşamayacağım*" şeklinde belirtmiştir. Baladın farklı yerlerinde sıklıkla geçen ve Türkçe karşılıklarının "alev almak, yanmak, tutuşmak, alevler içinde kalmak" olan "catch fire" ifadesinin "brokarın alev alması, tutuşması anlamına gelen "…brocade caught fire" dizelerine karşılık "brokarım ateşe yakalandı" ifadesini ve "my skirts on the right side caught fire" – "sağ taraftaki eteklerim ateşe yakalandı" şeklinde "kişileştirerek" çevrildiği görünmektedir.

Dönüştürüm

Kubilay Aktulum "Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık" adlı kitabında Gerard Genette'in "ana metinsellik" tanımını; "bir B metnini (ana metin), daha önceki bir A metnine (alt metin) hiçbir yorum yapmadan bağlayan her tür ilişki" şeklinde açıkladığını vurgular. (Aktulum, 2011) Bu ana metinsellik ilişkisi içerisinde yönlendirilen noktanın metinlerarası edebiyat biçimleri olduğu öne sürülmektedir. Bahsi geçen metinler birbiriyle bilinçli bir ilişki içerisinde oluşur. Genette, ana metnin iki muhtemel dönüşüm sonucunda oluşabileceğini savunur. Bunlar; yalnızca konunun değiştiği "dolaylı dönüşüm" ve biçimin farklı kalıp tematik açıdan benzer kalan "yalın dönüşüm"dür (Rıfat, 2000: 154). Aktulum, Genette'in bu dönüşümlerini iki sınıfa ayırarak "biçemsel dönüştürümler" ve "anlamsal (ya da izleksel) dönüştürümler" olarak adlandırır. Biçemsel değiştirimlerin yapıldığı biçemsel dönüştürümde anlam sadece raslantısal olarak incelenirken anlamsal dönüştürümde bu rastlantısallık bilinçli bir değiştirim olarak karşımıza çıkar (Aktulum, 2011).

Özay (2007) "Metinlerarası İlişkilerde Sözlü Yapıtların ve Sanatçıların Konumu Üzerine" adlı makalesinde, sözlü metin ile bir yazarı olan metin arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade etmektedir:

> "Türk halk âşıkları tarafından anlatılan "Leyla ile Mecnun Hikâyesi", halk hikâyelerine yazılı kaynakların etkisi ile geçmiş olmalıdır. Hikâye, Fuzûlî'nin çokça yazmasının bulunduğu Leyla vü Mecnun mesnevisinin kıraathanelerde okunması sonucu âşıklar tarafından öğrenilmiş ve "vaka"sı alınmış olmalıdır" (Özay, 2007:75).

Yukarıdaki ifadeden yola çıkarak anlatının ve mesnevinin Türkçe'ye çevrilmesi ile ortaya çıkan halk hikayesi biçeminin yanı sıra bu anlatıların farklı katmanlara büründüğü Anadolu Türküleri ile benzer *biçemsel dönüştürümlere* ve *göndermelere* rastlanmaktadır.

"Sanki Sam Yelisin Estin Bağima
(Bozlak, Kırşehir) – Kaynak kişi: Neşet Ertaş
Sanki ***Mecnun*** gibi attın çöllere (oy)
Düşürdün beni dilden dillere (oy)
Düşürdün garibi gurbet ellere (oy)
Aman aman belalı kader (oy)"

Eserde aşkı için çöllere düşen "Mecnun" hikâyesi gönderme yapılarak icracı gurbette bir "garip" olarak nitelendirilmekte ve kaderine olan isyanını dile getirirken "Mecnun"un çöllerde çektiği acı ile karşılaştırmaktadır.

"Neyine Güvenem Yalan Dünyanin
(Kars) – Kaynak kişi: Murat Çobanoğlu
Bülbül âşık idi gonca güllere
Arzusun söylerdi esen yellere
Mecnun Leyla için düştü çöllere
Ferhat'a dağları yol etmedi mi"

Yukarıdaki eserde de yine "Leyla ile Mecnun" ve ayrıca "Ferhat ile Şirin" halk hikayesi biçemine gönderme yapılmaktadır.

"Hele Bakin Şu Feleğin İşine
(Kırşehir) – Kaynak Kişi: Neşet Ertaş
Hele bakın şu feleğin işine
Ne çileler vermiş gulun başına
Mecnun'u Leyla'ya hasiret etmiş
Kerem yanmış ***Aslıhan***'ın aşkına

Ferhat Şirin için dağları delmiş
Nesimi yüzülmüş mevla aşkına"

"Leyla'si Var Mecnun'un Leyla'si Var
(Hoyrat) Kaynak Kişi: Ahmet Cankat
Leyla*'sı* var
Mecnunun Leyla'*sı* var (oy)
Böyle mecnun gezenin (oy)
Valla helbette bir ***Leyla***'sı var (oy)"

Yukarıdaki eserlerin ortak bir noktası olarak da bahsi geçen "Leyla ile Mecnun", "Ferhat ile Şirin" ve "Kerem ile Aslı" halk hikaye biçemlerine yapılan göndermelerde hep bir "*felek*", "*dünya*", "*kader*" ve "çile" metaforları üzerinden "aşk" ve "gurbet, özlem" temasının işlendiğini gözlemlenmektedir.

Sonuç

Folklorun, gerek gelenekselliği gerekse anonim nitelikleri içinde barındıran bir iletişim biçimi olarak her toplumda mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Kültürü yerelde inşa ederken uzak topraklardaki benzerlikleri ile evrensel bir zihin ürünüdür. Halkın değer ve düzenine paralel olarak devinim kazanan ve bu özelliği ile toplumu güçlendiren bir işlevi olan folklor (Halkbilimi), dayatma değerlerden kaçış sağlamaktadır. Kültürel ve sanatsal değerleri bağlamında müzikte de kendine özgü ifade şekli ile varlığını her dönemde sürdürmüştür. Bir ucu Orta Asya'ya uzanan ve Avrupa'nın farklı bölgelerinde de rastladığımız âşıklık, halk kültürünün devingen yapı içerisinde gelişmesinde hiç şüphesiz önde gelen bir unsur olmuştur. Köklü geleneği itibariyle günümüze kadar örneklerine rastlayabileceğimiz âşıkların icra ettiği eserlerin metinselliği bakımından ele alındığında birbiri üstüne katmanlanan ve eklemlenerek değişen örneklerine rastlamak mümkündür. Değişen toplumsal koşullar, çevre ve kültürel değerler gibi pek çok unsur, dili ve dolayısıyla âşıkların icra ettiği eserleri de değişime uğratmaktadır. Bu değişim sürecinde ister "Âşıkların Türküsü" ya da "Minstrellerin Baladı" olsun, eserler arasındaki metinsel ilişki sürekli bir devinim halindedir.

Notlar

1 Translations are mine, unless otherwise indicated.

2 Aksi belirtilmedikçe çeviriler tarafımca yapılmıştır.

Kaynakça

Aktulum, K. (2007). *Metinlerarası ilişkiler*. Öteki.

Aktulum, K., & Şimşek, A. (2011). *Metinlerarasılık / Göstergelerarasılık*. Kanguru.

Aktulum, K. (2017). *Müzik ve metinlerarasılık: Müziklerarası / Göstergelerarası etkileşimler ve aktarımlar*. Çizgi.

Artun, E. (2015). *Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı: Edebiyat tarihi, metinler*.

Bakhtin, M M, and Caryl Emerson (1984). *Problems of Dostoevsky's poetics*. Manchester University.

Başgöz, I. (1968). *Türk halk edebiyati antolojisi, izahli*. Ararat.

Boratav, P. N. (1969). *1000 soruda Türk halk edebiyatı*. Gerçek.

Dağlı, H . (2018). Âşık edebiyatinda "bade içme" motifi ve şamanizmdeki benzerliği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, V(12) , s. 898-908.

Hukiç, E. (2017). *Boşnak baladlarında Türk halk kültürü unsurları.* Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hunt, H. G. B. (2005). *A concise history of music from the commencement of the Christian Era to the present time: For the use of students*. Kessinger.

Jones, J. H. (1961). Commonplace and memorization in the oral tradition of the English and Scottish popular ballads. *The Journal of American Folklore*, *74*(292), s.97. doi: 10.2307/537776

Koç, A. (2007). Ballad: Metni sabitlik, çeşitlilik ve ezbercilik. *Millî Folklor*, (19), 118–119.

Koskoff, E. (2008). *The concise Garland encyclopedia of world music.* Routledge.

Lord, A. B., & Lord, M. L. (1995). *The singer resumes the tale*. Cornell University.

Oğuz, M. Ö. (1994), *Yozgat'ta halk şairliğinin dünü ve bugünü*. Kültür Bakanlığı.

Özay, Y. (2007). Metinlerarası ilişkilerde sözlü yapıtların ve sanatçıların konumu üzerine. *Milli Folklor*, (19), 75.

Rıfat, M. (2000). *XX. yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları.* Om.

Elektronik kaynaklar

URL-1 H. Filiz. *Ege telgraf*. Erişim tarihi: 14 Ocak 2021, https://www.egetelgraf.com/kose_yazilari/asik-veyselin-ilk-fotografi/

URL-2 V. Millet Schröder. *Minnesänger.* Erişim tarihi: 14 Ocak 2021, http://www.trob-eu.net/en/minnesanger.html.>

URL-3 *BRAMA-Gateway Ukraine - Arts and Culture*. Erişim tarihi: 14 Ocak 2021, http://www.brama.com/art/kobzar.html.>